

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Gevallen held

JOHAN DE GROEF

«Heldhaftigheid is zuiverder en belangwekkender naarmate ze stiller is en er minder publiek bij staat te kijken, naarmate ze de held minder gewin oplevert en minder decoratief is» (Victor Klemperer. *LT1 — De taal van het Derde Rijk*, p. 19).

De gemoederen laaiden even hevig op toen de negenenzeventigjarige Günter Grass — in het vooruitzicht van het verschijnen van zijn memoires *Beim Häuten der Zwiebel* (*Bij het pellen van de ui*) — aan de *Frankfurter Allgemeine* opbiechtte en publiekelijk bekende dat hij als zeventienjarige korte tijd bij de Waffen-ss had gediend.

Wat mijn aandacht wekte, was niet zozeer die verhevigde interesse voor het biografische feit dat blijkbaar — zo werd geschreven — velen uit de omgeving van Grass al lang wisten en dat allerlei officiële instanties ook al lang wisten, zelfs zodanig dat iedereen het al lang had kunnen weten en waarbij door sommigen zelfs werd gesuggereerd dat men het liever niet had geweten. Neen, dit analytisch interessante thema laat ik voor een andere keer. Evenmin waag ik mij aan een wilde analyse van waarom Günter Grass juist nu publiekelijk biechtte. Was het een bekennen van Grass uit schuldgevoel, of een niet meer kunnen zwijgen tot hij zou barsten, een verhoogd in het reine komen met zichzelf, dan wel betrof het, zoals sommige cynici beweerden, een media-genieke en bankgunstige stunt van de uitgever?

Wat Grass gedaan had als zeventienjarige en in de jaren daarna is niet goed te praten en is verwerpelijk. Maar anders dan moraalridders die op hun paard ten strijde trekken tegen het kwade daarbuiten, hanteren analytici ruiterlijk een gelijkzwevende aandacht — wat iets anders is dan een vermeend analytische onverschilligheid — om het kwade van binnenuit te bewerken.

Mijn aandacht — als analyticus naast de bank — ging vooral naar de vaststelling van heel wat hevige reacties bij een betrokken publiek in de media op het aan het licht komen van deze schandvlek op het gezicht van onze naoorlogse held Günter Grass. De ontluistering en de daarmee gepaard gaande hevige verontwaardiging van de goegemeente loog er niet om. De morele marsbereidheid was zo groot dat sommigen zelfs suggereerden dat Grass

maar beter zijn Nobelprijs literatuur kon inleveren en dat zijn ereburgerschap van Gdansk op de helling stond. De wereldvermaarde Hitlerbiograaf Joachim Fest «zou van Grass zelfs geen tweedehandswagen meer kopen».

Degene die met zijn «Blechtrommel» velen een geweten had geschopt, die het geweten van links Duitsland werd genoemd, bleek niet meer of niet minder dan zelf een doortrapte leugenaar te zijn. Waarheid en leugen speelden kat en muis (*Katz und Maus*, 1961) en ook al bleef zijn kleine geheim tweeënzestig jaar lang plaatselijk verdoofd (*Örtlich betäubt*, 1969), uiteindelijk — zo vertelde Grass — «moest het eruit. Het jarenlange stilzwijgen woog op mijn gemoed.» Al is de leugen nog zo snel de waarheid achterhaalt haar wel, zij het soms in een krabbengangetje (*Im Krebsgang*, 2002).

Wie een ui pelt, moet wenen. Maar wie ook in de keuken staat, krijgt mee tranen in de ogen. Het is niet om te lachen als blijkt dat de grote morele tamboer-majoor een «Mefisto» blijkt te zijn; een meeloper, een van de miljoenen kleine medeschuldigen, die niet de grote misdaden begaan, maar het brood van de moordenaars eten, zoals Herman Kesten schreef over de gelijknamige roman van Klaus Mann.

Het is om te wenen als een held, jouw held, sneuvelt en zeker wanneer hij sneuvelt op het slagveld van de waarheid. Grass bleek alleen groener te zijn aan de andere kant van de moraliserende en idealiserende heuvel. Aan die andere kant was hij zoals zijn held uit *Die Blechtrommel*: een kleine Oskar Matzerath die op jonge leeftijd weigerde te groeien omdat de tijd waarin hij gedwongen werd te leven — de fatale jaren van het nationaalsocialisme — hem niet beviel. Met zijn blikken trommel en hoge stem verstoorde hij het leven van de volwassenen. Met zijn opengesperde angstige kinderogen konden wij — zijn lezers — de opkomst van het nationaalsocialisme en de catastrofe van de oorlog volgen. Het trauma van de oorlog maakte die opgroeiende zoon tot dwerg en die dwerg werd aan deze kant onze literaire en morele reus.

Het is om te wenen, het maakt woedend als dan blijkt dat die reus van de andere zijde aan onze zijde van de heuvel eigenlijk een dwerg blijkt. Op zijn negenenzeventigste, als het levenseinde toch al wat dichterbij komt, strompelt Grass moeizaam en traag onze «idealiserende» heuvel af — weg van het land der schone zielen — richting thuisland, onder de mensen. Toen hij de heuvel afdaalde, werden we kwaad want hij bleek geen heilige maar een schijnheilige te zijn. Hij viel van ons /zijn voetstuk. De grote morele held ging ter ziele en werd opnieuw mens, mens onder de mensen.

Wat hij gedaan had als zeventienjarige en in de jaren daarna is niet alleen verwerpelijk en ontluisterend; wat hij deed op zijn negenenzeventigste is bovendien pijnlijk. Het ontredert als helden sterven, het ontredert als blijkt dat ze sterfelijk zijn. Die ervaring dat het voorbeeld ten onder gaat — want het is maar een beeld, een illusie geweest — doet pijn. En die pijn van de de-idealiserende toont zich in woede. Oskar /Grass uit *Die Blechtrommel* is nu geen

dwerg meer, maar is volwassen geworden; hij observeert niet meer onder en boven de wet, maar staat in het volle leven, met alle gemengde gevoelens van dien.

Het idool is dood, leve het idool? Analytisch gesproken heeft die illusie geen echte toekomst, omdat het altijd dezelfde toekomst is die zich herhaalt, namelijk de ervaring dat het idool dood is en dus opnieuw: leve het idool. Daarom «alleen over de doden niets dan goed» en dat terwijl we juist behoefte hebben aan echte levende helden.

Hadden we het geweten, en verdomd we hebben het geweten, want we weten het toch: wie zonder onbewuste is, projectere de eerste steen. Is het risico op schijnheiligheid niet dan het grootst wanneer men te zeer hunkert naar heiligen die alleen maar goed mogen zijn en die — net als wijzelf — niet mogen verzaken aan de verleiding om zich het goede toe te eigenen en het eigen slechte te verwerpen, liefst zo ver weg te werpen, dat alleen maar het goede overblijft? Niets is pijnlijker om toe te eigenen dan het eigen kwaad. Niets is lustvoller dan een onteigening van het eigen kwaad.

Zouden analytici in die zin toleranter zijn voor het eigen kwaad dan niet-analytici? Creëert de analytische bank — waar getracht wordt in waarheid te spreken — een tolerantie die het morele en idealiserende procrustesbed onmogelijk kan verdragen en voor de media een laag «bankgehalte» oplevert? Ik denk het wel, al is ook in deze tolerantere positionering de kans op schijnheiligheid niet geheel denkbeeldig. Beter in waarheid te leven op kleine voet, dan in leugen op een al te grote voet.

Grass: een groot schrijver en een kleine mens, klein in zijn verleden grootheid, groot in zijn actuele kleinheid? Nu méér dan vroeger een niet-media-geniek vóórbeeld?